

עם על ספת הפסיכולוג: המשמעות הטיפולית של קריעת ים סוף

קריעת ים סוף לא נועדה להוציא את ישראל ממצרים, אלא את מצרים מישראל. עם שלם עמד מול עצמו ושאל בפעם הראשונה מה אני מבקש? מה אני מסוגל להיות? מעם שבור שיצא בעל כרחו ממצרים ובתוך תוכו הרגיש עבד – הם קרעו את המסכות והפכו להיות אנשים שמביטים לעומק מהותם ומגלים מה יש שם.

ב"ה | פרשת בשלח | ה'תשפ"ו

למשל, אדם נברא עם צורך טבעי באהבה ושייכות, להיות מקובל כפי שהוא ואהוב בזכות מה שהוא. אבל הוריו היו עסוקים ולא היו פנויים להעניק לו אהבה או שאף אחד לא לימד אותם על הצורך להעניק אהבה טבעית ונוצר אצלו פצע עמוק של חוסר שייכות. יום אחד חזר מהכיתה עם תעודת הצטיינות וקיבל מחיאות כפיים. הוא למד דרך חדשה להשיג אהבה: באמצעות הצלחה והישגים. היצר ההישרדותי בוחר בפתרון הזה כדי למלא את החסר והילד שוקע בים של עשייה אינסופית כדי להיות ראוי להערכה. אבל הפתרון המעוות מוביל לתוצאה הרסנית. הוא נעשה אהוב בזכות מה שעושה ולא בזכות מה שהוא - מצב הפוך בדיוק לצורך הבסיסי של להיות אהוב בצורה לא מותנית. התסכול גדל ואז נדרש להשקיע יותר כדי להיות יותר אהוב והסבל גדל וחוזר חלילה.

היציאה ממעגל הכאב היא תמצית הטיפול הפסיכולוגי: לסלק את הפלסטרים הגלויים והזמניים בהם כסינו את עצמנו ולשאול מה אני באמת צריך? מה הצורך היסודי העומד בבסיס כל הבחירות שלי ומתוכו לפרק הכל ולבנות מחדש. לייצר טבלת פתרונות חדשה, שתענה באמת על הצורך.

המחשבה החסידית טוענת שזה מהות הנס של קריעת הים. בבסיס העניין עומדת תמיהה עצומה שמטרידה את המפרשים אלפי שנים: איך עם ישראל הגיע לים סוף? מה פתאום הם נתקעו בפינה שהכריחה לייצר את הנס הגדול בהיסטוריה? הרי אלפי שנים הולכים אנשים ממצרים לארץ ישראל ולא מגיעים לים סוף? הים אינו נמצא בכלל בדרך בין מצרים לארץ?

התשובה היא, שקריעת ים סוף לא נועדה להוציא את ישראל ממצרים, אלא את מצרים מישראל. עם שלם עמד מול עצמו ושאל בפעם הראשונה מה אני מבקש? מה אני מסוגל להיות? מעם שבור שיצא בעל כרחו ממצרים ובתוך תוכו הרגיש עבד - הם קרעו

כמה אני אותנטי? כמה אני משרת את הפצעים והטראומות שלי וכמה מגשים את מה שאני באמת צריך? כמה המרדף שלי אחרי החיים נובע מצורך נפשי אמיתי וכמה משקף פצע ועיוות חשיבה?

מיליון איש יצאו להפגין נגד השלטון בטהרן, אבל תשעים מיליון איש לא יצאו. חלקם רוצים לצאת להפגין אבל פוחדים מהשלטון, אולם מיליונים לא רוצים לצאת להפגין. הם מקבלים את המצב הקיים כמובן מאליהם וסבורים שהוא הטוב ביותר עבורם. מהי הסיבה לכך? כיצד אנשים בני חורין, בעלי נפש בוחרת ויצרנית, מוותרים מרצונם על הצרכים הבסיסיים שלהם?

זה תוצר של חיים מתוך פצע. במשך שנים הם ביקשו חרות, אבל השלטון המושחת דיכא את העצמאות והרס את הזהות. האדם כיצור סתגלני שמתרגל אל המצב, פיתח זהות פצועה של עבד שגורלו מוכרע בידי אחרים. מתוך הפצע הוא בוחר באפשרות הזמינה והמיידית שעומדת לו. הוא מעדיף שלטון שמייצר איכשהו סדר יום, מידה מינימלית של אוכל ותעסוקה, על פני יציאה לחירות ולקייח אחריות שתפרק את הסדר הקיים. הפצע גרם לכך שהם הפסיקו לבקש מה שהם צרכים ועברו לבקש את מה שימלא את הטראומה שלהם.

החיים הפצועים של אותם אנשים היא גם משל עלינו. הבירור החשוב ביותר בחיי אדם הוא השאלה: אחרי מה אני רודף? האם אני משרת את הפצעים שלי או את מה שאני באמת צריך?.

זה מעגל של צורך-פצע-פתרון זמין שמעמיק את הפצע. אדם ביקש לקבל מה שהוא צריך, אבל לא קיבל אותו. נוצר פצע של חסר והאדם הפצוע בוחר בפיתרון מיידי וזמין שאמור למלא את הצורך בדרך המהירה ביותר. הפתרון המוטעה אינו ממלא את הצורך והכאב היסודי מעמיק.

והם שני סלעים גבוהים וזקופים.

אבן עזרא: 'לפני בעל צפון' - חרטומי מצרים עשו בדבר המזלות צורת נחושת שישמרו שלא יוכל עבד בורח ממצרים לעבור הצורה.

מקדימה הים הגדול, ומהצדדים עמדו מונומנטים (מבנים ענקיים) שחסמו את הדרך. סלעים ענקיים שנקראו "פי החירות", אליל שנקרא "בעל צפון" ועמד שם גם "מגדול", שלדעת כמה מפרשים היה מגדל שמירה אימתני.

הבלשים ששלח פרעה אחריהם, חזרו וסיפרו שעם ישראל מתברכר בשטח ומאבד את הכיוון במדבר הגדול. גאוות פרעה התעוררה והוא יצא בראש צבאו להחזיר אותם. פרעה מאחורה, הים מקדימה ומה עושים? משה מרים את מטהו על הים והמים נפתחים לשני הרים מימין ומשמאל. עם ישראל צועד על קרקעית הים והמים חוזרים ונסגרים על מצרים.

נס מדהים שלא היה כדוגמתו והתמיהה עולה מאליה: איך הם הגיעו לשם? הרי 'סוס טוב לא יוצא מהבוץ, אלא לא נכנס אליו לכתחילה'! הנה תמיהתו העצומה של האבן עזרא:

אבן עזרא שמות יד, יז: ידעתי כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל ואין צורך שיכנסו בים?

אלפי שנים הולכים אנשים ממצרים לארץ ישראל ולא פוגשים את הים. אברהם ושרה ירדו מהארץ למצרים ושבו בבטחה. יוסף התגלגל למצרים דרך היבשה, אחיו עשו את הדרך הלך וחזור ויעקב ירד עם 70 צאצאיו למצרים. עד היום הזה, הולכים אנשים ממצרים למדבר סיני (ומבריחים נשק וסמים לעזה) ולא מגיעים לים סוף.

בסוף השיעור הובאה מפה שמתארת את השטח, ובקצרה: אפשר ללכת ממצרים לארץ ישראל בשתי דרכים: "דרך ארץ פלשתים". לצעוד על הקצה הצפוני של מצרים, לאורך הים התיכון, לכיוון רפיח, עזה ואשקלון. או "דרך המדבר": לצעוד דרומה אל תוך המדבר ולחצות על השטח הענק שהיום כרו בו את "תעלת סואץ". בין הים התיכון לים סוף שנמצא מדרום, עברה רצועת יבשה ענקית ברוחב 160 קילומטר עליה צעדו בבטחה לארץ ולתוך המדבר. לפני 150 שנה כרו שם את "תעלת סואץ", כדי לחבר בין ים סוף לים התיכון וליצור נתיב מים שמחבר את אפריקה לאסיה ואירופה. כיום חוצים את התעלה על גבי גשר או מעבורת ולא פוגשים בשום דרך את ים סוף ולא נזקקים לנס קריעת ים סוף.

התמיהה גדולה יותר. האמת היא, שחציית הים לא קירבה אותם לארץ ישראל הם לא חצו אותו כדי להתרחק ממצרים ולהתקרב

את המסכות והפכו להיות אנשים שמביטים לעומק מהותם ומגלים מה יש שם. קריעת הים חשפה את הקרקעית המכוסה, שהיא חלק אלוהי ממעל ממש. היותם בני מלך שחצובים תחת כיסא הכבוד. הגילוי המטלטל היה ראשית הריפוי, שהצמיח עם גאה שיוצא לשנות את העולם.

קריעת הים מלמדת שהפתרון האמתי לחיים, אינו נמצא איפה שמחפשים אותו. האדם מתפתה לחפש את המטבע מתחת לפנס, בעולם של צרכים גלויים וזמינים שמעניקים סיפוק מיידי, אבל זו הבחירה הגרועה שקיימת. היא רק מעמיקה את הפצע והחסר. אנו מוכרחים להעמיק אל "עלמא דאתכסיא", אל העולם המכוסה והחמקמק שתחת הכיסוי הבולט, שלוקח זמן לחשוף אותו ולקבל ממנו סיפוק. אבל הוא אנחנו. הוא משקף את הייחודיות שלנו כבני אדם וכבנים של מעלה.

ב. פרשת "בשלח" מספרת על נס כל הנסים שהרעיד את העולם ושינה אותו לנצח. השבת הקרובה מכונה בשם "שבת שירה" וכך היא השבת היחידה שנקראת על שם פרק מתוך הקריאה הרגילה והשגרתית. אנחנו נוהגים להוסיף שם לשבת על שם קריאה חריגה שמתווספת במפטיר או בהפטרה. עוד כמה שבועות נתחיל את ארבע השבתות שנקראות על שם המפטיר המיוחד שקוראים בהן - "שבת שקלים, שבת זכור וכו'". שבתות אחרות נקראות על שם ההפטרה הייחודית שנקראת בהן, כמו "שבת הגדול" בה מסיימים את ההפטרה בפסוק "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, לפני בוא יום ה' הגדול". או "שבת שובה" על שם ההפטרה "שובה ישראל".

אבל איננו קוראים שבת על שם מאורע מתוך הקריאה הרגילה והשגרתית. אין לנו 'שבת מתן תורה' או שבת 'שמע ישראל' או 'שבת והיה אם שמוע'. פרשת "שירת הים" היא היחידה שיוצאת מן הכלל וקובעת ברכה לעצמה. ברור שמדובר ברגע של התרוממות רוח שמשנה אותנו לחלוטין.

עם ישראל יצא ממצרים ביום חמישי בשבוע, טו בניסן (כמו הקביעות שתהיה השנה בחג הפסח). במשך שלושה ימים הם צעדו לעומק המדבר ואז אירע מאורע בלתי צפוי. עמוד הענן (שהיה מכשיר הווייז שכיוון אותם) הורה לשוב חזרה לכיוון מצרים ולחנות בנקודה צפופה על שפת ים סוף, שאין ממנה דרך בריחה. הנה התיאור הארוך והמפורט בתורה:

1. שמות יד: דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החי-רת, בין מגדל ובין הים, לפני בעל צפון, נכחו תחנו על הים.

רש"י: 'וישובו' - לאחוריהם, לצד מצרים היו מקריבים כל היום השלישי, כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך. 'ויחנו לפני פי החירות' - על שנעשו שם בני חורין

1. כך מספרת האגדה: יוסף העגלון רכב עשרות שנים על הסוס והעגלה שלו, עד שהזדקנו אתו יחד. הגיע הזמן להעביר את עסק העגלונות לבנו ויוסף מסר לו את הסוס והעגלה האהובים. אחרי חודש קרא יוסף לבנו להתעורר במצב העסק ונדהם לראות את הבן מופיע על שני סוסים צעירים.

"מה מצאת בשני הנערים האלה", שאל יוסף בכאב.

"הסוסים הבריאים יודעים לצאת מכל שלולית שייפלו אליה". - "הסוס הזקן שלי, לא נכנס לבוץ", נאנה יוסף.

לארץ, משום שתוספות מחדש חידוש עצום: הם הלכו בתוך הים בנתיב מעגלי ועלו בחזרה **באותה גדה שירדו דרכה**. הם ירדו אל תוך הים ואז עשו פרסה של 180 מעלות וחזרו בחצי עיגול אל אותה הגדה ממנה ירדו לים, **הקרובה למצרים**.

ערכין טו,א: ישראל שבאותו הדור מקטני אמונה היו... שהיו ישראל אומרים כשם שאנו עולים מצד זה, כך מצרים עולים מצד אחר. אמר הקב"ה לשר של ים: פלוט אותם לים-בשה ויראו ישראל שמתו. מיד פלטן ליבשה דכתיב 'וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים'.

תוספות שם: יש לתמוה איך היו כל כך מקטני אמונה שסברו שיעשה הקב"ה נסים למצרים להעבירם לארץ ישראל ושיעלו בגדה המזרחית הקרובה לארץ ישראל ורחוקה ממצרים? אלא שלא עברו הים לרוחבו מצד זה לזה, שאם כן היו ממהרים ללכת אל ארץ ישראל, אלא עברו לאורך הים עד שפנו למדבר וחזרו בנתיב מעגלי לצד שממנו ירדו הקרוב למצרים

הים על תודעת האומות, "אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמוגו כל יושבי כנען תפול עליהם אימתה ופחד". וכן ארבעים שנה לאחר קריעת הים, בתום תקופת הנדודים במדבר, מרגלי החרש של יהושע בן נון מתקבלים בבית רחב והיא מגנה עליהם במסירות נפש. שומרי העיר דופקים על דלת ביתה ודורשים לקבל לחקירה את האורחים והיא משקרת שהם עזבו את הבית ומורה לאורחים להיטמן בעליית הגג. היא מנמקת באוזני המרגלים: "כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי הים מפניכם". ארבעים שנה אני נדהמת מנס קריעת הים ובטוחה כי אתם תגשימו את היעדים ותכבשו את יריחו.

2. אברכנאל: בחר הקב"ה להמית הנשאר למצרים באופן הנפלא הזה... כדי לעשות בפרעה ובמצרים מכה מפורסמת לכל האומות, כי על ידי נס קריעת ים סוף, נכבשה כל ארץ כנען לפני ישראל. כמו שנאמר בשירת הים 'שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת'. וכן אמרה רחב הזונה: 'ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ... כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי הים בפניכם'.

ראוי להוסיף במסגרת הזו, עוד הסבר נפלא שמוכח ברמב"ן בפרשת יתרו, שקובע ברכה ארוכה לעצמו וכאן נסתפק באזכור תמציתי: קריעת הים נועדה ללמד את הצדק האלוקי. היא מעניקה את ההסבר לשאלת השאלות של הפילוסופיה היהודית: המעבר בין הידיעה האלוקית לבחירת האדם.

בפרשה הבאה מספרת התורה על הגעת יתרו למחנה ישראל:

שמות יח: ויאמר יתרו... עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלוקים כי בדבר אשר זדו עליהם

יתרו כהן מדין, שהיה כומר לעבודה זרה ושר נכבד במדינתו, קם מהכורסה הנוחה וצעד את כל הדרך למחנה ישראל. הוא נעמד והכריז קריאה של התגיירות: "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלוקים". עכשיו אני תופש שאין שום דמיון בין הקב"ה ובין להבדיל האלילים שעבדתי. מסביר הרמב"ן כך:

רמב"ן: [מכך שנענשו] בדבר אשר הזידו על ישראל [בטבי-עה במי הים] - ידעתי שהוא גדול מכל האלוקים. מפני שה' גזר על ישראל 'ועבדום וענו אותם' ולא היה על המצרים העונש הגדול בגלל זה. אלא בכך שהזידו עליהם וחשבו להכריתם מן העולם, כמו שאמרו 'הבה נתחכמה לו פן ירבה' וגזר 'כל הבן הילוד היאורה תשליכהו' ומפני זה היה עליהם העונש המשחית אותם... ה' ראה את מחשבתם ונקם על זדון לבם... והנה ה' רואה ללב ועושה משפט העשוקים, ונוקם ובעל חמה, ואין מוחה בידו.

יתרו התגייע בשאלת הצדק האלוקי, אותה תמיהה עצומה שהעסיקה את הרמב"ם והרמב"ן וכל גדולי בעלי המחשבה: על מה הגיע עונש למצרים? הם הרי קיימו את מצוות ה' שנאמרה כבר לאברהם אבינו 'ועבדום וענו אותם'? לא מגיע להם עונש, אלא תעודה ומדליה על קיום הרצון האלוקי? זאת במובן רחב יותר שאלת הידיעה והבחירה בכלל: הרי כל מה שעושה האדם נגזר מראש והוא בסך הכול מבצע

המהלך של תוספות הוא כזה: התורה אומרת "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים". הקב"ה חולל נס מיוחד שגופות המצרים צפו מן המים באותה גדה שעם ישראל עלה ממנה, כדי לסלק חרדה שהיכתה בהם. עם ישראל היו קטני אמונה וחששו שהמצרים יעלו אחריהם מהים בצד כלשהו של המים ויסתערו עליהם. לכן ה' הציף את גופות מצרים היכן שעמדו ישראל.

תוספות אינו מביין: וכי עם ישראל היה כל כך נחיתי והיסטרי, שהעלה בדעתו שהקב"ה יעביר את מצרים את כל רוחב הים והם יעלו מהגדה המזרחית הקרובה לארץ ישראל?! ה' ירחיק אותם ממצרים ויקרב אותם לגדה הקרובה לארץ?! אלא צריך לומר שעם ישראל עלה בחזרה לאותה גדה שיצא ממנה, המערבית הקרובה למצרים, ולכן חשש בטבעיות שמצרים יעלו אחריהם ויחזרו הביתה.

אם כן, התמיהה מתעצמת: קריעת הים לא קירבה אותם לארץ ובין כך נדרשו בסופו של דבר לעקוף את הים **דרך היבשה** - דרך השטח שהיום הוא תעלת סואץ. אז לשם מה נכנסנו לבוץ לכתחילה?

רש"י והאבן עזרא עונים כי ה' רצה לגמור את החשבון עם פרעה ולהרוג אותו בים. כך שהקריעה לא נועדה בשביל ישראל, אלא בשביל מצרים. אבל נדרשת עוד הסברה רבה: האם הקב"ה לא יכול להרוג את פרעה במצרים?! הוא לא יכול לסלק אותו במכת בכורות ונדרש נס עצום של קריעת הים?!

האברכנאל מוסיף עוד לבנה: קריעת הים נועדה לחולל נס לעיני התקשורת העולמית. לפתוח את עיני שבע האומות שיושבות בארץ ישראל לקראת העם הפלאי שיצא ממצרים. בעוד שעשר המכות נערכו תחת איפול תקשורתי ולא הגיעו לידיעת העולם. מצרים הייתה סגורה מאחורי מסך של צנזורה שאיש לא ידע מה קורה שם מאחוריה. כמו הרציחות הנוראות באיראן שאיש אינו יודע כמה נטבחים שם... לכן חולל הקב"ה נס מופלא במדבר הפתוח וכך ייחשפו כולם לפלא הנקרא עם ישראל.

שירת הים מאריכה לתאר את האפקט המרתיע שהיה לנס קריעת

אילוץ חיצוני של לחץ של גוי וכו'. כאן הבחירה של האדם היא איך לעשות את זה, בכאב או בהידור עבירה...

הקנטוניסטים שאלו את האדמו"ר הצמח צדק: "מה נעשה עם המפקדים שמכריחים אותנו לאכול בשר טרף?" ענה: "לפחות אל תלקקו את האצבעות...". עוד שמעתי מרב שפעל במוסדות הביטחוניים החשאיים של מדינת ישראל: הוא נשאל על ידי סוכן מוסד, שנדרש להיפגש עם גוי במסווה של ידיד ולאכול אתו במסעדה טריפה והלה הרגיש רע. אמר הרב: "תשים הרבה פלפל באוכל...".

מכאן נתקדם לעולם נפשי נשגב, משמעות קריעת הים בתפישה החברתית.

ג. יש לי ידיד שניהל חברה עצמאית של הייטק והרוויח הרבה כסף. יום אחד עזב הכול והפך להיות שליח של הרבי (שמבקש כסף מאנשים...). הוא הסביר לי: "גיליתי שאני לא צריך את זה. ולא רק שאני לא צריך את המרדף אחרי הכסף, אלא הוא הרחיק אותי ממה שאני וגרם לי סבל עמוק".

קינאתי בו, כי זאת החשיפה החשובה ביותר בחיים: השלב שאדם מגלה מהו צריך ומבקש להשיג. יש אנשים ששליחותם בעולם היא להרוויח כסף ודרכו לשנות את העולם. זאת שליחות נעלית מאין כמותה והלוואי שיהיה ליהודים כל כסף שאפשר להשיג בעולם. אבל יש אדם שבווער בו צורך של השפעה ויצירת שינוי רוחני. הוא רוצה להשפיע על אנשים במוכח הנפשי. הדרך הזו קשה ולכן בחר לתומו בדרך שבה כולם בוחרים: זו הזמינה והקורצת ביותר. לעשות כסף, מתוך מחשבה שהוא להפוך להיות אדם חשוב שיכול להשפיע.

אבל הוא גילה שככל שרדף יותר אחרי הכסף, העומס הרגשי גדל ונעשה לו יותר ויותר קשה ללכת לעבודה. שכן הפתרון המידי בו בחר - לא רק שלא עזר, אלא הרחיק אותו מהצורך האמיתי של השפעה רוחנית. הוא מתח כיוסי על הצורך האמיתי וקבר אותו. הכאב גדל והוא נאלץ לשקוע יותר בכסף כדי להשתיק את הדחק,

כאשר יתרו שומע על קריעת ים סוף ומגלה שהמצרים נענשו **בטביעה במים** - הכול מסתדר לו. הוא הרי היה שם כאחד מיועצי פרעה ושומע כיצד נהגית הגזירה הנוראה הזו של הטבעת הבנים במים. הגזירה הזו הייתה "הדבר אשר הוידו עליהם" - היא הייתה הזדון של פרעה בעצמו, ברוע ליבו, ולא חלק מהגזירה האלוקית של "ועבדום וענו אותם".

כעת הכול מתחוויר: הקב"ה גוזר את ה'מה' ולא את ה'למה' ולא את ה'למה' שהופך ל'איך מעשי'. העונש ניתן על ה'למה' הרע של האדם ועל ה'איך' שיוצא מתוך ה'למה'. הקב"ה גזר שפרעה יעביד את ישראל, אבל פרעה היה יכול לעשות זאת בכאב וצער של אדם שנגזר עליו להיות האיש הרע ואז הצער יבוא לידי ביטוי גם ב'איך' והוא ישתדל למעט ברע ככל שהוא יכול. בהערה? הובא סיפור על צדיק כזה בסדום שהמעייט בקיום הפקודות הרעות ככל שהוא יכול. אולם פרעה כמו אייכמן בדורנו, נהנה מאוד להיות בתפקיד האיש הרע ולכן לא רק מילא פקודות, אלא פעל וזירז את משלוחי המוות, עוד יותר מאשר צווה.

אי אפשר לכתוב את זה ברצף אחד. להבדיל אלפי הבדלות, עם יסוד דומה ביארנו בעבר את הסתירה בתגובתו של יעקב אבינו למעשה שכס: בפרשת 'וישלח' הוא מקבל את טענת בניו 'הכזונה יעשה את אחותנו'. אולם בפרשת 'ויחי' הוא נוזף מילים נוראות: "שמעון ולוי אחים כלי חמס מכורותיהם, כי באפם הרגו איש וברצונם עיקרו שור'. הרבי מסביר כי ההבדל פשוט: בפרשת 'וישלח' הוא מדבר על המעשה עצמו והמעשה היה צודק. אולם בפרשת 'ויחי' הוא מדבר על המניע הנפשי של שמעון ולוי וכאן עלה החשש שבנפשם יש רוע שגורם להם להיות **שוב ושוב התליינים**. מאז פרשת וישלח הם הרימו את החרב שוב והפעם כלפי יוסף הצדיק. מה שעשו בשכם למען כבוד המשפחה, הפעם עשו נגד המשפחה עצמה. לכן עולה החשש כי המעשה נכון, אבל ה'למה' אינו נכון.

הלקח המוסרי מובן מאליו: החיים מחייבים לעתים לעמוד בתפקיד האיש הרע, זה יכול להיות בין אדם לחבירו - לפטר עובד, להעניש תלמיד וכו'. וזה יכול להיות בין אדם למקום, כשאדם נדרש לקבל החלטות שאינן מתאימות לו, למען שמירת שלום בית או מפני

2. וילהלם קנריס היה ראש המודיעין הגרמני, "האָבְּוֹר", בזמן מלחמת העולם השנייה. ארגון הביון שאחראי על שתילת מרגלים ואיסוף מודיעין בצבאות זרים. כמו "המוסד" או ה-"CIA" של ימינו.

קנריס היה בהתחלה איש מפלגה מסור שהאמין כי הפירר ימ"ש יחזיר את גרמניה לגדולתה. בשנת 1938 התחולל מהפך בליבו. הוא היה מהראשונים שהבין שהיטלר ימ"ש מתכוון לכבוש את כל אירופה והמגלומניה חסרת המעצורים תמוטט את המדינה. הוא זועזע מהמדיניות הרצחנית ומעשי הטבח כלפי היהודים והחל לשחק משחק כפול מסוכן.

כלפי חוץ המשיך לשרת את הנאצים, אבל כלפי פנים ניסה לפגוע בשלטון מתוך הארגון. הוא ניסה להפעיל התנקשות בהיטלר מתוך הצבא הגרמני, ובינתיים הפעיל את אנשיו שהיו פזורים במדינות זרות כדי להציל יהודים ממדינות החסות הנאציות. הניצול המפורסם מכולם הוא האדמו"ר הקודם, הרבי הרי"צ. בתחילת חורף ת"ש היה האדמו"ר הרי"צ תחת סכנת נפשות בוורשה המופצצת. אגודת חב"ד בארצות הברית הפעילה לחץ על הנשיא "רוזוולט" והבית הלבן פנה אל קנריס בבקשה להציל את הרבי. קנריס שלח לוורשה קצין ביון גרמני בשם "ארנסט בלוך". בלוך, בן לאבא יהודי, העלה את הרבי ועוד 18 מקורבים על רכבת מוורשה לברלין; ואמר לחיילים הנאצים שהיו על הרכבת כי החבורה מובלת לחקירה. מברלין העביר אותם דרך מחסומי משטרה נאציים, ללטיביה בירת ריגא והרבי המשיך באונייה לאמריקה. קנריס הציל את הרבי ואת חב"ד כולה.

בשנים 1941-1942, ניהל קנריס מבצעים הירואיים להצלת יהודים בכמה מדינות. השיטה הייתה לגייס אותם לארגון הביון הנאצי, במטרה לשלוח אותם מחוץ לשטחי הרייך לשם פעילות איסוף מודיעין. קנריס הכניס 400 יהודים בהולנד לרשימת הפעילים של ארגון המודיעין, כולל זקנים וטף, שלא היו מסוגלים למשימות כאלו... הוא חילץ רכבות מהולנד לספרד ובהמשך חילץ נוספים לשווייץ.

הימלר ואייכמן יימ"ש, חשדו במה שקורה במטה המודיעין וקנריס נעצר. יומניו נתפשו במטה הארגון ובאביב 1945, חודש לפני סיום המלחמה, הוא נתלה למוות. קנריס שילם בחייו על נאמנותו למוסד, אבל ממרחק הזמן הוא הפך לגיבור הירואי מעורר השראה. קבוצת חסידים מכפר חב"ד, הגישה לפני כמה שנים בקשה להנהלת "יד ושם", להכיר בו כ"חסיד אומות העולם".

עד שהכול קרס והתפוצץ.

הקונפליקט הנורא אתו התמודדו ישראל ביציאת מצרים, בולט במשפט מדהים שהם אומרים על הים וחוזרים עליו באדיקות שוב ושוב לאורך ארבעים שנה:

3. שמות יד: ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד... ויאמרו אל משה... הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמה, חדל ממנו ונעבדה את מצרים, כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר

הם מאשימים את משה בכך שהוציא אותם ממצרים וטוענים כי מראש דחו את הרעיונות המופרעים שלו על היציאה לחירות וסברו שעדיפים חיי עבדות במצרים מאשר חיי חירות במדבר. כאן נחשף הסוד: עם ישראל לא יצא ממצרים מעולם, הם הוצאו ממצרים בעל כורחם, בלחץ הניסים והנפלאות של הקב"ה, אבל היו הדברים תלויים בהם, היו נשארים במצרים. פרעה מגדיר זאת במדויק בתחילת הפרשה: "כי ברח העם". הם יצאו ממצרים במנוסה ובחיפזון, לפני שהם יתחרטו ויישאלו שם.

מה התסביך הנפשי שמביא יהודי, בן אברהם, יצחק ויעקב, להעדיף חיי עבדות על יציאה לחירות? זה הפצע העמוק של איבוד הזהות, הסתגלות למצב החדש ובחירה בפיתרון הזמין שעמד לפניהם. 86 שנות עבודת פרך שברו לחלוטין את הביטחון העצמי שלהם והם זיהו את עצמם כעבדים. הם לא חשבו שהם מסוגלים להיות בני חורין ולהיות אדונים לעצמם. במצב הזה, אדם בוחר במי שייתן לו את מקסימום הזכויות שמגיעות לו. פרעה לקח אותם כעבדים, אבל העניק להם **ביטחון, אוכל וסדר יום**, וזה היה טוב יותר מבחירה בחיים של אחריות על כל הסיכונים הכרוכים בכך.

בהערה³ הובא סיפור מרתק בן ימינו.

תניא פרק לא: בחינת יציאת מצרים, שנאמר בה 'כי ברח העם'... שהרע שבנפשות ישראל עדיין היה בתקפו בחלל השמאל, כי לא פסקה זוהמתם עד מתן תורה, רק מגמתם וחפצם היתה לצאת נפשם האלוקית [מצד הטוב שהתגבר והבריחם] מגלות הסטרא-אחרא היא טומאת מצרים ולדבקה בו... ולכן לעתיד כשיעביר ה' רוח הטומאה מן הארץ, כתיב 'ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם ה'.

אבל פתרונות זמניים שנובעים מאיבוד הזהות, לא יכולים לגרום

לאושר ורק העמיקו את המצוקה והקונפליקט שהם חיו בו. הם חששו לצאת וחששו עוד יותר להישאר שם. ובכן, איך מחלצים אדם שאיבד את זהותו? כיצד משחזרים הגדרות בסיס שכמעט נמחקו בלחץ הסבל?

רק דרך אחת: **להחזיר אותו אל הגדלות**. לשוב אל השורש ולעורר את גודל נשמתו הפגועה. להזכיר לו מאין בא ולאן הוא הולך ומה הצורך היסודי של האישיות הייחודית שלו. זאת הייתה המטרה של קריעת ים סוף: לחשוף את החלק המכוסה והנסתר בו נמצאים הסודות האמיתיים.

רבנו הזקן מפתח במאמריו מהלך מרהיב אודות המהות של קריעת הים. הקבלה מחלקת את החיים לשתי מציאויות של "עלמא דאתגליא" ו"עלמא דאתכסיא". היבשה היא העולם הגלוי. היא הרוכב בו החיים מתנהלים על פני השטח וכל נברא הוא מוגדר וייחודי לעצמו. הדחף הבסיסי של יצורי היבשה הוא להיות "אני", נפרד, מקורי וייחודי, בעל ממשות אישית.

הים, לעומת זאת, הוא העולם המכוסה. הוא הרוכב בו החיים מתנהלים **בתוכו** ולא על פניו. החיים בים פועלים בתוך המדיום שלהם וכלולים בו. חכמינו אמרו כי "כל מה שיש ביבשה יש בים". הים מאכלס בתוכו חיים נועזים, סוערים, עשירים, בדיוק כמו ביבשה, אבל הכול מתנהל בחשיכה, מתחת לפני השטח. צורת החיים הייחודית הזאת מבטאת את הביטול של יצורי הים אל מקורם. הדג הוא חתיכת ים, הוא זורם בתוך הים והים זורם בו ואין הבדל בינו ובין המדיום שהוא חי בתוכו.

כך מבטא הים את מעמקי המהות של כל יהודי. מתחת לחיי היבשה האנוכיים והנפרדים, זורם בנו "עלמא דאתכסיא" שהוא כלול ובטל למקורו. הוא מגדיר את עצמו באמצעות המקור והמקור פועם בו.

כאשר נפתח הים ונראו מעמקי הקרקעית שהפכו ליבשה - נפגשו שני העולמות: הים והיבשה. האדם חי לרגע כמו יצור "אמפיבי", שיכול לחיות גם בים וגם ביבשה. הוא ראה את הצורה השלמה של עצמו ושל הקיום. זה היה רגע של גאולה: ההגעה אל החלק הנסתר, המכוסה, שהוא חלק מן ההוויה שלנו. בו נמצא המסתורין שלנו ואנו חוזרים הביתה לשורשנו.

3. "פול גיידל" (ראו ויקיפדיה) נכנס לספר השיאים של גינס, בתור האסיר אשר ריצה את תקופת המאסר הארוכה בתולדות ארצות הברית ויצא בשחרור מוקדם. גיידל נולד בהרטפורד, קונטיקט, לאבא אלכוהוליסט והתייתם כילה. בגיל 14 הלך לעבוד כנער משרת בבתי מלון ובהיותו בן 17, בחודש יולי 1911, שרד סוכן מניות עשיר בשם ויליאם ג'קסון, שהתארח בבית המלון בניו יורק בו עבד. גיידל חנק אותו ונתפס אחרי יומיים. הוא נשפט למאסר עולם ונכלא בבית הכלא "סינג סינג" במדינת ניו יורק.

בדרך כלל, מקצרים את העונש לעשרים שנה וגיידל היה אמור להשתחרר בשנת 1931, אבל מסיבות לא ברורות הוא לא שוחרר. (יתכן שהתיק שלו אבד בסבך הבירוקרטי של מערך בתי הכלא, פניותיו הגיעו למשרדים הלא נכונים והמערכת שכחה מקיומו). גיידל המשיך להיות כלוא כשישים שנה, עד שנות השבעים. העולם התהפך בשתי מלחמות עולם, הבורסה קרסה והתאוששה, דורות של אסירים חלפו ובאו ורק גיידל נותר כלוא. מעמדו כזקן האסירים העניק לו יוקרה, הוא הפך לידיד הסוהרים והופקד על תפעול ספריית הכלא.

בשנת 1974, בהיותו בן 80 ולאחר 63 שנות כליאה, נפל עליו אסון... מישוהו מצא את התיק שלו והחליט לשחררו. אבל גיידל התנגד לשחררו. הוא טען שאין לו מושג איך חיים כאדם חופשי. בפעם האחרונה שהיה בן חורין, אנשים רכבו על סוסים ועגלות, העבירו מסרים באמצעות הדואר, ומטוסים פעלו רק בקרבות אוויר. גיידל עתר לבית המשפט בדרישה להישאר כלוא והשופטים נעתרו להשאירו אסיר עוד שש שנים. בשנת 1980, בהיותו בן 86 ולאחר 68 שנות מאסר, הוא יצא מבית הכלא. הוא חי עוד שבע שנים ומת בגיל 93.

"משה" מבטא את המהות העמוקה ביותר של נשיא ישראל. העובדה שמשה היה 'יצור ימי' ואף פעם 'לא יצא מן המים'. לא התנתק לעולם מתודעת האחדות האלוקית השוררת מתחת למים⁵.

כך מבואר גם, מה שמשה היה כבר פה וכבר לשון. שכן משה היה מופנה למעלה ולא החוצה. הוא היה דבוק במקורו ולא נתן מקום למציאות העולם, כפי שבא לידי ביטוי בנאום טוב ומהוקצע שנכנס טוב לאוזן המאזינים ומוצא חן בעיניהם.

בהתאם ליסוד שמציב רבינו הזקן, הרבי מבאר שתי שאלות מעניינות אודות קריעת הים. א. המשנה בפרקי אבות מחדשת דבר שלא כתוב במפורש בתורה (ה,ד): "עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים". כשם שמכות מצרים כללו עשרה ניסים, כך קריעת הים הייתה מלווה בעשרה ניסים מופלאים שונים. המדרש מסביר (שמות רבה כא,): "דרש רבי נהוראי: הייתה בת ישראל עוברת בים ובנה בידה ובוכה, ופושטת ידה ונוטלת תפוח או רימון מתוך הים ונותנת".

קריעת הים הייתה נס בשיטת 'הכול כלול'... בעודם צועדים בעומק היבשה שבתוך הים, המתנה להם גם ארוחת ערב. האדמה פעלה בזריות ובתוך שניות הוציאה עצים שהעניקו תפוחים בשלים. מה רוצה המשנה לומר? האם נס קריעת ים סוף כשלעצמו אינו מספיק

בהערה⁴ הובא סיפור מדהים על אדם שהיה לו שורש, היה לו רבי וכך גם בעמקי צלמוות, נותר נטוע בשורשו המכוסה והאינסופי.

תורה אור סב,ב: אמרו רז"ל 'כל מה שיש ביבשה יש בים'. ים הוא בחינת עלמא דאתכסיא ויבשה הוא בחינת עלמא דאתגלייא. ההפרש שבין יבשה לים בגשמיות הוא שהב- רואים שבים אינם נראים לחוץ כי הים מכסה עליהם, וגם חיותם וקיומם הוא בתוך הים דוקא ואי אפשר להם לחיות ביבשה שמיד מתים, מה שאין כן ברואים שביבשה, הנה הארץ תוציא צמחה ועושה פרי למעלה והגם שיניקותם ממנה, הם נראים כאלו הן יש ודבר בפני עצמו. ומבחי עלמא דאתכסיא הייתה מדרגת משה רבינו ע"ה, שנאמר עליו 'כי מן המים משיתהו', ולכן היה כבר פה, שבחינת דבור והתגלות נמנע ממנו לפי שהיה... בבחינת בטול במד- ציאות במאד, כמו שכתוב 'ונחנו מה'.

כך מבאר רבינו הזקן בתוך דבריו את מהות השם "משה". הרי השם ניתן על ידי בת פרעה ואילו הוריו הגדולים קראו לו בשמות אחרים, כמו שמביא המדרש עשר שמות בהם נקרא משה ("ירה, חבו, יקותיאל, אביגדור וכו')? אלא בת פרעה פגעה בול: השם

4. בימי הפורים לפני שלושים וחמש שנה, כאשר נפתחו שערי ברית המועצות אחרי שבעים שנות גלות, יצאה קבוצת בחורים משיבת "תורת אמת" בירושלים לפעול עם העולים החדשים ביישוב "שילה". הם פגשו יהודים מבוגרים שהיו מנותקים שלושה דורות מחיים יהודיים ושמעו לראשונה על מגילת אסתר ומשלוש מנות. הבחורים שתו ורקדו והלהיבו את הקהל, וכשהשתרר רגע של שקט, פנה יהודי מבוגר וביקש לספר סיפור. דמעות מילאו את עיניו כשחזר אחורה עשרות שנים: "אין לי דרך לתאר את החושך והאפלה בהם חיינו, המגף הקומוניסטי דרס באכזריות כל אדם דתי ורבים הומתו בירייה או נשלחו לסיביר. לא הייתי חסיד, אבל נקלעתי להתוועדות במחתרת עם כמה חסידים חב"ד. הם לגמו עוד ועוד כוסיות לחיים ובכו ורקדו, רקדו ובכו. מסך ברזל חצץ בינם ובין הרבי, הם נזכרו בו, ציטטו אותו, ציירו את פניו וניסו לשלוט בגעגועי הבלתי נגמר. הדמעות התערבבו בתוך הכוסות ולא היה ברור האם יותר מכניסים משקה או יותר שופכים דמעות.

פתאום קם אחד והכריז: "חבר'ה, מה יעזור לבכות? בואו ניסע לרבי". האחרים הביטו בו נדהמים. "איך לנסוע לרבי? לירח היה יותר קל מאשר להגיע לניו יורק. האם אתה מציע לחטוף מטוס?!". רק על דיבורים כאלו אפשר היה להישלח לסיביר. אבל החסיד שהיה די שתוי אסף כיסאות, סידר אותם בשורה כמו רכבת, הזמין את החברים לשבת ואמר: "הנה, נוסעים לרבי".

"כמה מהם הצטרפו אליו וכמה אחרים - ואני בתוכם, הודה הזקן - לעגו לו. השיכור מגן הילדים... אולם ראו פלא, המשיך אותו יהודי מבוגר: חלפו שבעים שנה ואני יכול להעיד שכל אותם חברים תמימים שהצטרפו אל הרכבת הדמונית ההיא, זכו לצאת מרוסיה ולפגוש את הרבי. ואילו הריאליים שבינינו - אלו שהתרגלו אל האפלה וראו בה מצב סופי - נתקעו ברוסיה עד תחילת שנות התשעים..."

אוסף פרט אישי: פעם סיפרתי את הסיפור בהתוועדות חסידית ודרגו לי הרהורי כפירה: האם הציבור יקלוט את הסיפור? האם לא הגזמתי עם סיפורי הנפלאות החסידיים? פתאום קם אדם בשם דוד שכטר, עיתונאי ותיק בשפה הרוסית ודובר הסוכנות היהודית בשפה הזו. הוא ביקש להוסיף סיפור, שהיה אפילו טוב מהראשון: "הייתי חלק מהחבורה של אסירי ציון, נתן שרנסקי, יוסף מנדלוביץ וילי אדלשטיין, שלא הורשו לעלות ארצה. סומנתי בתור אחד שלא ייצא לעולם ממדינות ברית המועצות.

"בשנת 1984 בא לבקר אותנו באודסה, הצדיק רבי יצחק קוגן. הוא הביא עמו בקבוק משקה מהרבי (שאינני יודע איך הבריחו לתוך אוקראינה) וציווה אותנו לומר לחיים. היינו צעירים חולמים ופורשי כנפיים ואמרנו מכל הלב 'לחיים, שנזכה לצאת מכאן'. אמי, שכבר עברה את גיל 60 והייתה דור שלישי בברית המועצות, נדה לנו ברחמים, על תמימותנו הנערית, כאומרת הרי כולנו ניקבר כאן.

"ההמשך היה, שאנו, הסירובניקים, קיבלנו היתרי יציאה רשמיים תוך כמה חודשים, ואילו האימא המבוגרת סורכה לצאת, עד שנאלצנו להפעיל את הנשיא רייגן שיפנה לגורבאצ'וב..."

5. אולי זה עומק הסיפור על רבי עקיבא והדגים: בימי החורבן הנוראיים, ארריינוס האכזר גזר את גזירות השמד שאסרו התקהלויות רתיות והרג במיתות משונות את עשרת הרוגי מלכות. בראש העם עמד רבי עקיבא ולמרות שעמד בראש המבוקשים, המשיך וכינס תלמידים ללמוד את התורה שבעל פה.

נכנס לשיבה סוחר בשם פפוס בן יהודה ונדהם מהסכנה שרבי עקיבא מכניס עצמו. ענה התנא במשל ארוך: פעם עמד השועל על שפת הים ורצה לדוג דגים לארוחת ערב. השועל לא יודע לשחות ופעל בערמומיות: הוא נעמד על שפת הים והציע לדגים להצטרף אליו לטיול בעיר. הוציאו הדגים את הראש מהמים ושאלו אתה זה שנחשב ערמומי בין החיות? אתה הטיפש מכל החיות. אם נצא - נמות. אמר רבי עקיבא לפפוס: חיי תלויים בלימוד התורה, ואם אפסיק - אמות בין כך ומוטב למות עכור דברי תורה.

עולה השאלה מה מטרת המשל הארוך? למה רבי עקיבא לא אמר בפשטות, כמו שאדם לא חי בלי מים וחמצן, כך אינני יכול לחיות בלי התורה? יש לומר שרבי עקיבא הסביר לו את **שורש וסיבת** התלות בתורה ולא רק את עובדת התלות בתורה. רבי עקיבא אומר: "אני עצמי דג במים. אני עצמי יצור מימי שחי את האחדות הפשוטה מתחת למים ולכן אינני יכול לעזוב את המים.

שגם נדרשו עצים שיצמחו בתוך שניות ויוציאו תפוחים להתפנק?

אלא (ליקוטי שיחות ג'972) בקריעת הים התגלה מלוא הפונטציאל של האדמה. היא הוציאה את כל מה שהיא מסוגלת, כסמל לגילוי המכוסה וכוחו האינסופי להחיות אדם ועולם.

ב. עוד שאלה: נוסח ההגדה של פסח מספר על עוד נס מעניין שאירע בעת קריעת הים. בקריאת ההגדה אומרים את הודאת "דיינו", בה מונים 15 ניסים עצומים שאירעו לאבותינו. בין כל הניסים המופלאים מזכירים אחד שאירע בעת קריעת הים:

הגדה של פסח: אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפ"טים - דינו... אילו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו **בחרבה** (במעט מים או טיט) - דינו... על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו... וקרע לנו את הים והעבירנו בתוכו **בחרבה** (ביבשה גמורה בתוך הים).

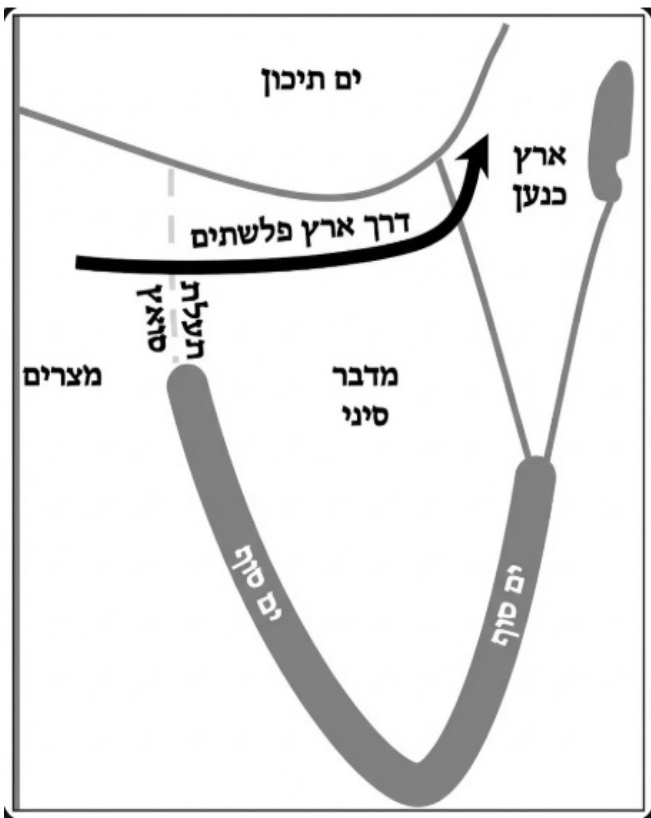
אנו מייחדים הודאה לקב"ה על כך שלאחר שהעמיד את מי הים לשני חומות, הוא **ייבש את קרקעית הים וכך צעדנו ברגליים יבשות** בלי לשקוע בבוץ רטוב ממי הים.

וכל אחד עומד המום: האם זה הנושא הכי חשוב להודות עליו? האם בין הניסים העצומים שמוזכרים בנוסח "דיינו" ולא נודעו כמותם כמו יציאת מצרים, קריעת ים סוף, מתן תורה ובניית בית המקדש, חשוב לציין שלא התלכלכנו בבוץ? וכי האומללים שיצאו ממחנה ההשמדה אושוויץ עם שחרורו בינואר 45, בחודש החורפי והמושלג בשנה - הבחינו האם האדמה יבשה או בוצית?

קרקע בוצית היא מים **שלא התייבשו** ונתרו בתוך היבשה, ובמובן הפנימי הדבר מסמל שהים נותר נפרד מהיבשה. המים לא התערבו לחלוטין בתוך היבשה עד שהפכו להיות יבשה בעצמם. אם נשווה זאת לעבודת האדם, זה אדם כזה שיודע שיש ים אלוך, נניח בשעת התפילה או שיעור החסידות הוא מתעלה לחשיבה כזו - אבל התודעה הזו נפרדת מחיי המעשה היום-יומיים שלו.

על כך אנחנו מייחדים הודאה לקב"ה: אילו העברת אותנו בתוך בוך, זאת גם מדרגה לא פשוטה. הלוואי ונזכה לצורת הסתכלות כזו, שהשכל יודע בשעת התפילה שיש ים ורק אינו מצליח להביא אותו לחיי המעשה. ואולם ההודאה היא כפולה ומכופלת שהקב"ה לא הסתפק במעמד ומצב כזה אלא העביר אותנו בחרבה - ביבשה מוחלטת - ובכך העניק לנו את הכוחות לאחד לחלוטין בין התודעה ובין החיים ולהתקיים באמצע היום בגישה כזו שאין עוד מלברו.

ליקוטי שיחות ג'1016: וזהו 'אילו קרע לנו את הים והעבירנו ברפש וטיט - דינו', קריעת הים באופן שנשאר חלק מהמים במציאות מים שזהו עניין רפש וטיט, מורה אשר אף שנהפך הים ליבשה, מכל מקום לא כל הטוב התגלה אלא יש עדיין אחיזה ומציאות הרע באותו מקום, כמו הבינוני לאחר שעת התפילה. וגם על זה אומרים 'דינו'. כי לאחר שהיו משוקעים במ"ט שערי טומאה, לעבור למדרגת ב"י נוני זו עלייה נפלאה. ואולם 'כמה מעלות טובות למקום עלינו - שהעבירנו בחרבה [היבשה] ונתנו לו את הכוחות להפוך את הרע כולו לטוב, ולא רק במעשה בפועל כי אם גם בפנימיות.

כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי
מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל
ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי

ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי

להצלחה רבה בכל ענייניהם
ולעילוי נשמת מרת
שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב

השיעור המלא באתר
haravshneor.co.il